

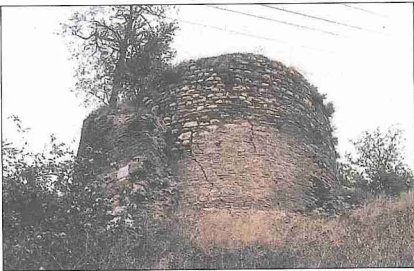
İZMİT

Kocaeli ilinin merkezi olan şehir.

Marmara denizinin doğusunda karalar içine 50 km. kadar sokulan körfezin niha-yetinde yer alır. Nikomedia olan eski adını şehrin kurucusu Bitinya Kralı I. Nikomed'den (m.ö. 279-250) almıştır. Strabon'un eserinde Nikomedeia şeklinde anılan (*Coğrafya*, XII, 52-53) şehrin adını İslâm müelliflerinden Hârizmî Nîkûmûdiya, İbn Hurdâzbih, Taberî, Şerîf el-İdrîsî Nîkûmûdiyye ve İbnü'l-İbrî Nîkûmûziya şeklinde zikretmiş, Türkçe kaynaklarda ise genel olarak İznikmîd biçiminde geçmiştir. İlk devir Osmanlı kaynaklarından Âşıkpaşazâde'de İznikmîd, Neşrî'de İznikmîd, XV. yüzyıl sonlarına ait bir vakıf defterinde İznikûmîd (Ahmed Refik, sy. 78 [1340], s. 28-29) ve Matrakçı Nasuh'un eserinde İznîkûmîd (*Sefer-i İrâkeyn*, vr. 13^p) imlâsıyla kaydedilmiştir. Nihayet XIX. yüzyılın ortalarına doğru İzmîd, XX. yüzyılın başlarında günümüzde olduğu gibi İzmît şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. İstanbul'un kuruluşuyla ilgili efsanelerde Nikomedyâ ile Konstantiniye'nin birbirine karıştırıldığı ve eskiden var olan Nikomedyâ'nın yıkılması üzerine İstanbul'un onun yerinde kurulduğu ileri sürülmüştür. Yazıcızâde Ahmed Bican, Nikomedyâ'nın Osmanlıca yazılısındaki ilk iki harfin yerini değiştirerek ismi yanlış okumuş ve ortaya çıkan Yankomedyâ adının İstanbul'un eski adı olduğunu, kurucusunun da Yanko b. Medyân olduğunu belirtmiş, buna karşılık Nikomedyâ hakkında bilgi vermiştir (Yerasimos, s. 64-67, 98).

İzmît, körfezin güneydoğusunda Başiskele mevkiinde Megaralılar tarafından tesis edilen (m.ö. 712) Astakos şehrinin Bitinyalılar'ın saldırısı sırasında harap olma-

İzmît'te Bizans dönemi surlarından günümüze ulaşan bir burç

sı üzerine Bitinya Kralı I. Nikomed tarafından bugünkü şehrin doğu kesiminde milâttan önce 262'de Nikomedyâ adıyla kuruldu ve Bitinya Krallığı'nın başşehri oldu. Bu sebeple İzmît'in ilk sakinleri olan Astakoslular'la Bitinyalılar zamanında şehir batıya doğru gelişme gösterdi ve etrafı surlarla çevrildi. Nihayet III. Nikomed zamanında (m.ö. 75) Bitinya Krallığı imtiyazlı bir eyalet olarak Roma İmparatorluğu'na bağlanınca İzmît bu eyaletin merkezi haline geldi.

Roma İmparatorluğu ile Pontus Krallığı arasında çıkan çatışmalarda ve depremlerde zarar gören şehir zaman zaman yeniden inşa edildi. 256'da Gotlar tarafından yağmalandı. İmparator Diokletianus, İzmît'i Roma İmparatorluğu'nun doğu topraklarına başşehir yaptı; hipodrom, saray, tapınak, hamam ve resmî binalar inşa ettirerek büyüttü; alt yapısını düzenletti. Bu dönemde Roma İmparatorluğu'nun Roma, Antakya ve İskenderiye'den sonra dördüncü büyük şehri haline geldi, önemli yolların bağlandığı bir merkez oldu. Diokletianus zamanında özellikle İzmît'teki hıristiyanların şiddetli takibata uğramaları üzerine yeni dinin mensupları İznîk'e çekilmeye başladılar. Diokletianus, hıristiyanlar aleyhine çıkarıp astırdığı bir fermanı yırtan Cîrcîsî (St. George) İzmît'te işkence ile öldürttü. Roma imparatorları burada kendi adlarına para bastırdılar. Bitinya bölge valisi Plinius, 111'de Sakarya-Sapanca ve İzmît arasında kanal açmayı düşündüysede bunu uygulama imkânı bulamadı.

İstanbul'un ön plana çıkıp Bizans İmparatorluğu'na başşehir olmasından (11 Mayıs 330) sonra da İzmît önemini korudu. Ancak 358'deki büyük deprem ve Gotlar'ın saldırısı (378) sırasında şehir büyük ölçüde tahrip oldu. Bizans İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde İzmît en önemli eyalet merkeziydi. Iustinianos zamanında imarına önem verildiyse de şehir meydana gelen depremler yüzünden sarsıldı ve giderek önemini kaybedip bir kasaba haline geldi.

İslâm fetihlerinin İstanbul'a yönelmesi İzmît'i de etkiledi. İlk olarak Muâviye zamanında (674) İstanbul'a gelen müslüman donanması İzmît'i kuşattıysa da bir sonuç alamadı. 715'te Mesleme b. Abdülmelik kumandasındaki kuvvetler İstanbul ve İzmît'i yeniden muhasara altına aldılar. Halife Mehdî-Billâh döneminde oğlu Hârûnürreşîd'in 165'teki (781-82) kuşatması sırasında İzmît ilk defa Arap-

lar tarafından ele geçirildi ve İslâm orduları karadan Khalkedon'a (Kadıköy) kadar olan bölgeyi fethettiler. Ancak Bizans'ın her yıl vergi ödemesi şartıyla barış yapıldı. Bundan yarım asır sonra Anadolu'nun fethine başlayan Türkler kısa bir süre içinde İzmît'e ulaştılar. 1078'de Bizans İmparatorluğu'na isyan eden Nikephoros Botaneiates, kendi ordusu olmadığı için Türkler'den sağladığı ücretli askerlerden oluşan ordusu ile İzmît'ten Üsküdar'a kadar olan bölgedeki garnizonlara Türk askerlerini yerleştirdi. 1081'de Süleyman Şah'ın idaresinde bulunan İzmît 1085'te yeniden Bizans'ın hâkimiyetine geçti. Kısa süre sonra Haçlı seferlerinin başlaması ile Haçlılar 1096'da İzmît'e geldiler ve şehre yerleştiler (Runciman, I, 100).

Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos, Sırbistan'da kazandığı zaferden (1122) sonra esir aldığı Sırplar'ı İzmît'e yerleştirdi. 1150'lerde İzmît'e gelen Odo of Deuil, burada gördüğü harabelerin şehrin eski ihtişamına şahitlik ettiğini belirtmektedir. IV. Haçlı Seferi sırasında Latinler yeniden İzmît'i ele geçirerek tahrip ettiler. Uzun süre Bizans ve Latinler arasında el değiştiren şehir 1228'de yeniden Bizans hâkimiyetine geçti.

Osmanlı Beyliği'nin Anadolu'nun kuzeybatısında yayılmaya başlaması üzerine Türk akınları İzmît'e kadar uzandı. Bundan sonra düzenlenen akınlarla bölgenin yağmalanması üzerine Bizanslılar buradaki kaleleri sağlamlaştırdılar. 1329'da Orhan Bey ile İmparator III. Andronikos arasında İzmît yakınlarında Pelekanon'da cereyan eden savaş şehrin kaderini de belirledi. Ağır yenilgiye uğrayan imparator haraç ödemek şartıyla İzmît'i kurtardıysa da (1333) daha sonra 1337'de burası Osmanlılar'ın eline geçti ve idaresi Süleyman Paşa'ya bırakıldı. Şehirdeki kiliseler camiye çevrildi, biri medrese yapıldı (Âşıkpaşazâde, s. 38, 43). Orhan Bey devrinde İzmît'in merkez olduğu Kocaeli sancağı teşkil edildi. Orhan Bey'in şehzadesi Halil, İzmît körfezinde bir kayıkla gezerken Foçalı bir korsan gemisi tarafından esir edildi ve İmparator V. İoannes vasıtasıyla 1359'da kurtarıldı (Turan, s. 198). İzmît, Osmanlı idaresinde iken Bizans imparatoru, müttefikleri Ceneviz donanmasını göndererek şehri tahrip etmedi.

Ankara Savaşı'ndan sonra diğer şehirler gibi İzmît de Timur'un saldırısına uğradı ve yağmalandı (Dukas, s. 43). Nihayet Çelebi Mehmed, Osmanlı Beyliği'nde

birliği yeniden kurunca İzmit'e de geldi. Bayezid Paşa'yı sancak beyi tayin ederek şehrin imarına önem verdi. II. Bayezid dönemine ait bir vakıf defterinde İzmit'teki Süleyman Paşa Camii ve Medresesi'ne sekiz köyün gelirlerinin tahsis edildiği belirtilmektedir.

İstanbul'un fethi öncesinde Rumelihisarı'nın inşası için gerekli olan kereste ve inşaatta çalışacak işçiler İzmit'ten getirildi. Burası, İstanbul'un fethi üzerine başşehir Anadolu'ya bağlayan yolların ilk ve en önemli menzil şehri haline geldi. 1514'te Çaldıran seferine çıkan Yavuz Sultan Selim iki gün İzmit'te kaldı ve Tâcizâde Câfer Çelebi tarafından kaleme alınan ilk mektup buradan Şah İsmâil'e gönderildi.

İzmit, II. Bayezid devrinde meydana gelen 1509 depreminde büyük zarar gördü; şehrin surları kısmen yıkıldığı gibi bazı camilerle medrese ve birçok ev harap oldu. 1530'da İzmit'ten geçen Bedreddin el-Gazzî'nin şehirden binaların enkazından bahsetmesi henüz yeterli bir imar faaliyetinin gerçekleşmediğini gösterir.

Kanunî Sultan Süleyman her iki İran seferinde de (1534 ve 1548) İzmit menziline konakladı (Matrakçı Nasuh, s. 59, 60). İstanbul'dan sonra önemli bir menzil olan İzmit'e giden yol iki araba geçecek kadar genişletildi. Bu dönemde şehrin eski tersanesi yeniden faal hale getirildi ve su yolları tamir edildi. Süleymaniye Camii'nin inşası esnasında İzmit'te kalıntıları bulunan veya toprak altında kalmış olan mermerlerin çıkarılarak kestirilmesi ve inşaatın temelinde kullanılmak üzere İstanbul'a gönderilmesi istendi (Barkan, I, 126, 352, 387). Bu sıralarda İzmit'ten geçen seyyah Dernschwam da bu hususu ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır (*İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, s. 211). III. Murad'ın annesi Nurbânû Sultan'ın Üsküdar'da yaptırdığı, Atik Vâlide Sultan Külliyesi adıyla bilinen cami ve dükkânlar için gerekli olan taş, mermer ve keresteler yine İzmit'ten sağlandı (BA, MD, nr. 12, sy. 49/102, 566/1080).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında görülen tabii âfetlerden ve Anadolu'da yaşanan sosyal çalkantılardan İzmit de etkilendi. 1567 depreminde pek çok ev çöktü ve bir kısmı da hasar gördü. Marmara sahillerindeki çiftliklere çalışmak için gelen Arnavut Leventler, İzmit ve yöresinde hayli karışıklığa yol açtılar. Önemli bir güzergâhta olan İzmit yollarında baskın yapanları, yol kesenleri engellemek ve şehirde

asayışı bozanlara engel olmak için tedbirler alınmaya çalışıldı (BA, MD, nr. 3, s. 66/157, 78/196, 205/569). 1573'te İzmit ve civarı suhtelerin kaynaştığı yerler haline geldi.

Kıbrıs seferi esnasında kara yoluyla gidecek ordunun ihtiyacı olan arpa, ekmek ve odunun hazırlanması için tesbit edilen Üsküdar-Silifke arasındaki konaklar içinde İzmit de vardı (BA, A.DVN.MHM, nr. 932, hk. 1). Yine 1578'de Şark seferine çıkan Serdar Lala Mustafa Paşa İzmit'e vardığında yeniçeriye terakki ve ziyafet verdi. Burada ordu iki kola ayrılıp ordunun sadrazamla giden kolu İznik üzerinden, yeniçeriler ise Sapanca üzerinden yollarına devam ettiler. Bu örnekler İzmit'in menzil olarak önemini ortaya koymaktadır.

1579'da Pertev Paşa'nın cami, imaret, mektep, hamam ve kervansaraydan oluşan külliyesi tamamlandı. Caminin inşası için gerekli olan taş, ağaç ve kirecin İzmit çevresinden, demirin Samakov'dan ve kurşunun Kratova'dan temini için emirler gönderildi (BA, MD, nr. 22, s. 243/474). İlk defa Roma İmparatorluğu zamanında düşünüldüğü halde gerçekleşmeyen Sakarya-Sapanca gölü - İzmit körfezi arasında bir kanal açma düşüncesi 1591'de Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın gayretiyle uygulamaya konuldu. Bununla, Bolu'dan İstanbul'a kadar bölgenin üretim maddeleri yanında esas itibarıyla İstanbul Tersanesi'nin ihtiyacı olan kerestenin kolayca taşınması düşünülmekteydi. Sadece Sapanca - İzmit arasının üçte biri karızılan kanal projesinde İzmit sancak beyi ve kadısı ile bölge halkı görevlendirildiyse de bu iş gerçekleştirilemedi (Finkel - Barka, sy. 47 [1997], s. 433-435).

1592'de görülen veba salgını İzmit'i de etkiledi ve şehirde uzun süre ticarî hayat durma noktasına geldi. Şehzadeliğinde sık sık İzmit'e gelen IV. Murad 1633 Aralık ayında teftiş amacıyla İzmit'te üç gün kaldı ve tütün yasağına uymayanları cezalandırdı. Çok sevdiği İzmit'te kendisi için bir saray, şehrin etrafına sur ve kale yapılmasını emretti (Naîmâ, III, 188). IV. Murad, Revan kuşatması sırasında kaleyi kendisine teslim eden Emîrgüne'yi İzmit'teki sarayına gönderdi (Uzunçarşılı, III/1, s. 193, 198). İzmit, yabancı devlet adamlarının ikametgâhı olma özelliğini daha sonra da sürdürdü. Nitekim Karlofça Antlaşması gereği Osmanlı ülkesine iltica eden Macar Kralı İmre Tököli (Imre Thököly) ve ailesi İzmit'te bir çiftliğe yer-

leştirildi (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 720).

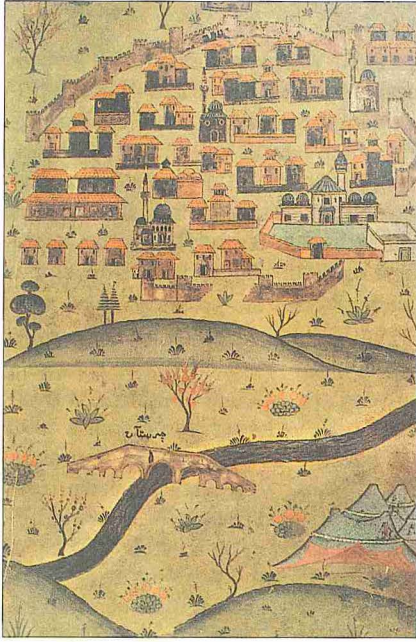
Edirne Vak'ası'nda önemli rol alan ve isyan sırasında yeniçeri ağalığına getirilen Çalık Ahmed Ağa (Paşa) önceleri İzmit'te görevli kul kethüdâsı idi. III. Ahmed'in saltanatının ilk yılında isyanlar kısa sürede bastırıldı. Padişahın eniştesi olan Sadrazam Damad Hasan Paşa azledilerek eşi Hatice Sultan ile birlikte İzmit'e gönderildi (1704).

XVIII. yüzyılda pek çok tabii âfetle İzmit tahrip oldu. 1719'da İzmit ve civarında meydana gelen büyük zelzelede Yalova'dan Düzce'ye kadar olan bölgede 4000 kişi hayatını kaybetti; şehrin önemli bir bölümü yıkıldı. Gümrükhane'nin deniz suları altında kaldığı bu âfette şehrin büyük camilerinden Mehmed Bey Camii ve müştemilâtı tamamen, Pertev Paşa Camii ve Külliyesi kısmen zarar gördü. Daha sonra şehrin yeniden imarına çalışıldı ve bu arada İzmit Sarayı'nın tamiri için emir gönderildi. Ancak 1754 ve 1766 depremleri yine şehrin cami vb. önemli binalarına ve tersaneye büyük zarar verdi (Ambroseys - Finkel, s. 104-105, 129, 136-137, 143). 1751 kışında meydana gelen ve "ağaç kıran" denilen şiddetli fırtınada körfezdeki kırk gemi battı ve muhtemelen şehirdeki bazı binalar fırtınadan etkilendi.

1770'te Osmanlı donanmasının Çeşme Limanı önlerinde yakılmasından sonra Kaptanıderyâ Cezayirli Hasan Paşa donanmayı yeniden teşkil etmek için giriştiği yoğun faaliyeti sırasında İzmit'e gitti ve gemi inşası için gerekli keresteyi kontrol ederek sevkiyatı bizzat yürüttü. Bu dönemden itibaren İzmit, tersanesi sebebiyle yeniden ön plana çıktı. Nitekim 1827'de Navarin'de yok edilen donanmanın Kaptanıderyâ Ahmed Fevzi Paşa'nın öncülüğünde yeniden inşası sırasında da İzmit'te pek çok gemi yapıldı.

II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması sırasında şehirde bazı ayaklanmalar olduysa da tersane ve donanma mensuplarının yardımıyla bastırıldı (1826). Bu dönemde şehrin imarına önem verildi. 1833'te Üsküdar - İzmit arasında ilk posta yolu hizmete girdi. II. Mahmud 1833 ve 1836'da iki defa İzmit'i ziyaret etti. Deniz yoluyla gittiği birinci gezisinde tersaneyi ve askerî birlikleri teftiş etti ve henüz inşaat halinde olan feshâneyi dolaştı. Kara yoluyla gittiği ikinci gezisinde ise şehzadeleri Abdülmecid ve Abdülaziz ile birlikte Fevziye Camii'nin açılışını yaptı,

XVI. yüzyılda İzmit'i gösteren bir minyatür (Matrakçı Nasuh, *Beşân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn*, İÜ Ktp., TY, nr. 5964, vr. 13^b)

inşası tamamlanan kalyonun denize indirme merasimine katıldı. Bu seyahatinde Çene suyunun kaynağına kadar giden padişah Orhan Camii'nin tamirini emretti ve fes dikimhanesini gezdikten sonra deniz yoluyla İstanbul'a döndü.

Abdülmeccid devrinde redif teşkilâtının kurulması üzerine 1843'te oluşturulan dört bölge merkezinden biri İzmit oldu ve bu amaçla bugünkü kolordu binası inşa edildi. Marmara denizinde ulaşımı sağlama ve İzmit'in de aralarında bulunduğu bazı iskelelere uğraması için 1844'te Meşîr-i Bahrî adlı gemi tahsis edilerek deniz yoluyla yük ve yolcu taşınmaya başlandı. Abdülmeccid döneminde ordunun ihtiyacı için elbiselik kumaş üretmek üzere 1845'te açılan İzmit Çuha Fabrikası uzun süre hizmet verdi (Lutfî, IX, 36).

Tanzimat'tan sonra başlayan imar faaliyetleri İzmit'te de etkili oldu ve Sersker Süleyman Paşa buraya gönderildi. 1859'da Anadolu'da açılan ilk rüşdiyelerden biri İzmit'te yer alıyordu. 1871'de şehirde ilk defa belediye başkanı seçildi ve meclis kuruldu. Sultan Abdülaziz daha önce inşasına başlanan sarayı kısa zamanda tamamlattı. 1869'da Sapanca gölü - İzmit arasında kanal açma projesi yeniden gündeme geldiyse de bir sonuç

alınamadı (a.g.e., XII, 92-93). 1873'te Haydarpaşa - İzmit, 1890'da İzmit - Adapazarı tren hattı hizmete girdi. 1894 İstanbul depreminden etkilenen İzmit'te Fevziye Camii harap oldu. 1895'te Derince Limanı'nın yapılması ile İzmit, Anadolu'dan gelen ticarî emtia ve zahire için bir depolama merkezi oldu.

II. Abdülhamid devrinde mutasarrıf Sırrı Paşa, İzmit'in imarına ve bu arada şehir içi ve şehir dışı yollarının yapımına önem verdi. Şehrin simgesi haline gelen çınar ağaçlarını demiryolunun iki yanına diktirdi ve şehrin doğusundaki bataklıkları kurutmaya çalıştı (BA, *Mukavelât Defteri*, nr. 2, s. 109-117; BA, A.AMD.MV. nr. 41, belge 21). II. Abdülhamid'in yirmi beşinci cülûs yıldönümü anısına mutasarrıf Mûsâ Kâzım Paşa saat külesini yaptırdı. Millî Mücadele sırasında İzmit 6 Temmuz 1920'de önce İngilizler ve sonra Yunanlılar tarafından işgal edildiyse de 28 Haziran 1921'de kurtarıldı.

Fizikî, Kültürel ve Sosyoekonomik Yapı. İzmit şehri hakkında en ayrıntılı bilgiler seyahatnâmelerde ve özellikle tahrir, avârız, nüfus defterlerinde bulunmaktadır. İzmit, İstanbul'dan Anadolu'ya giden karayolunun önemli ilk duraklarından olması sebebiyle seyyahların uğrak yeri olmuştur. Seyyah Buondelmonti 1420'lerde gördüğü İzmit'i kalıntılarından dolayı büyük bir şehir olarak tarif etmektedir. Broquiere ise 1457'de İzmit'i civarında sık ormanların bulunduğu, limanı olan güzel bir şehir olarak anlatmaktadır.

İzmit'in Osmanlılar tarafından yapıldığı bilinen en eski tahriri 929 (1523) yılına aittir. On beşi müslümanlara, biri gayri müslümlere ait olmak üzere on altı mahalleden oluşan şehirde mahalleler diğer örneklerinde olduğu gibi şahıs, cami, mescid ve yer adlarıyla anılmaktadır. Müslü-

man mahalleleri içinde Turudoğlu, Sindel, Hamza Fakih, Çeşme, Hacı Hurma, Kerti, Yenice Mescid, Cami mahallelerinin hâne sayısı yirmi yedi - kırk yedi arasında değişmekteydi. En az hâneye sahip olan mahalle ise on beş hâneli Hacı Hasan mahallesiydi. Depecik mahallesindeki evlerin yeri mülk olarak yarısı Defterdar Abdüsselim Bey'e, yarısı daha sonra sadrazam olan İbrâhim Ağa'ya aitti ve mahalle halkı bu yerler için kira ödüyordu. Şehirdeki müslümanların sayısı 437 hâne ve 152 müccered olmak üzere yaklaşık 1800-1900 civarında idi. Gayri müslimler otuz bir hâne ve sekiz müccered, yani yaklaşık 120 kişiydi ve aşağı şehirdeki tersane yakınında bulunan İskele mahallesinde oturuyorlardı. Şehrin toplam nüfusunun 2000 civarında olması İzmit'in küçük bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. 1509'daki depremin etkileri tam olarak bilinmediği gibi tahrir defterinde buna ait bir kayda da rastlanmamaktadır. Şehrin İskele dahil bütün mukâtaa gelirleri 58.400 akçeydi ve sancak beyine has olarak tahsis edilmişti (BA, *TD*, nr. 438, s. 759; nr. 550, s. 2-13). Yine 929 (1523) yılına ait bir vakıf defterinde İzmit'te Süleyman Paşa tarafından yaptırılmış bir cami, medrese ve hamam, Şeyh Muhyiddin Muallimhânesi, Dâvud Hamamı, Şirin Baba Zâviyesi ve kervansaray bulunmaktadır (BA, *MAD*, nr. 22, s. 187-206).

Seyyahlar tarafından ağaç denizi olarak adlandırılan İzmit çevresi, güney ve güneydoğusundaki ormanlar sebebiyle XVI ve XVII. yüzyıllar boyunca devamlı ilgi çeken bir yer olmuştur. 1530'da İzmit'ten geçerek İstanbul'a giden Bedreddin el-Gazzî, İznik yoluyla geldiği şehrin güneyindeki dağlarda bulunan ormanlara ağaç denizi denildiğini belirtmektedir. İzmit'e geldiğinde yıkılmış eski binaların enkazı

Pertev
Paşa
(Yenicuma)
Camii -
İzmit

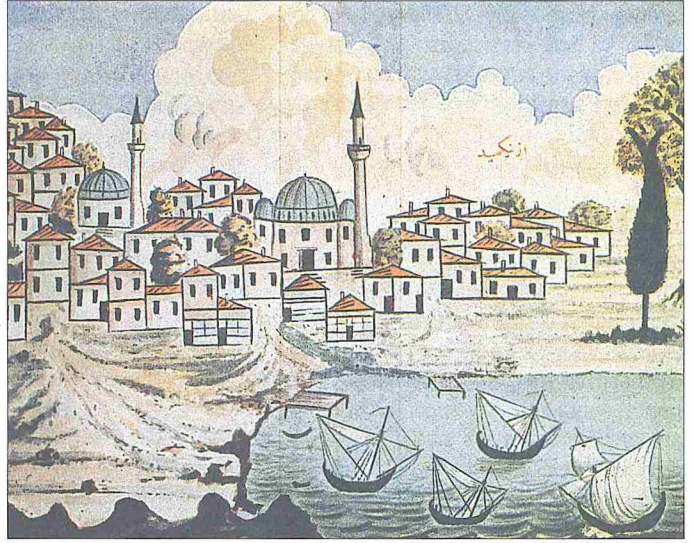
arasında bulunan bir hana indiklerini anlatan Gazzî buranın vakiyle büyük bir şehir olduğunu belirtmektedir (Ekrem Kâmil, I/2 [1937], s. 46-47).

Kanûnî Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi'ne (940/1534) katılan Matrakçı Nasuh İzmit'in surlarını, camii, kervansaray ve evlerini gösteren bir minyatürünü çizmiştir (*Sefer-i Irâkeyn*, vr. 13^b). 1547'de İzmit'e gelen Chesneau, harabelerden şehrin vakiyle muhteşem bir yer olduğunu anlaşıldığını belirtmektedir (*Le Voyage de Monsieur d'Aramon*, s. 61). Kanûnî Sultan Süleyman'ın II. İran Seferi'nde bulunan ve 1548'de İzmit'ten geçen Belon, bir bıçağın sırtına yerleşmiş gibi görünen şehirde 300 ev bulunduğunu, limandan başlayan surların tepeye ulaştığını, ancak şehrin o sıralarda harap durumda olduğunu yazmaktadır.

Anadolu'da gördükleri şehirlerin bilhassa Osmanlı öncesindeki durumunu dikkate alarak bilgi veren Batılı seyyahlar, İzmit için de Roma ve Bizans dönemlerine ait kalıntılar hakkında tesbitler yapmışlardır. Bunların içinde İzmit hakkında en ayrıntılı bilgi veren 1555'te şehre gelen Dernschwam olmuştur. Adını İsmirik şeklinde zikrettiği İzmit'in çok güzel bir Bizans şehri olduğunu belirterek deniz kenarına yakın uzun bir yamaç üzerinde kurulduğunu, o sırada şehir ve surların kısmen harap olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca eski dönemlere ait mermer ve kalıntıların İstanbul'da inşa edilmekte olan Süleymaniye Camii için hazırlanıp gönderildiğini yazmaktadır (*İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, s. 210-212). Aynı yıl içinde İzmit'ten geçen Busbeke de (Busbecq) şehrin eski dönemlere ait kalıntılarından bahsetmiştir (*Türk Mektupları*, s. 63-64). Lubenau 1573'te geldiği İzmit'te eski surların hâlâ görülebildiğini, şehrin en yüksek tepelerinde kalenin bulunduğunu ve şehirde Türkler'le hıristiyanların yaşadığını anlatmaktadır

İzmit'te II. Mahmud döneminde Canfezâ Kethüdâ Kadın tarafından yaptırılan çeşme

Bozoklu Osman'ın Musavver İran Sefâretnâmesi'nde 1811'deki İzmit'i gösteren resmi (Millet Ktp., Tarih, nr. 822)

(*Beschreibung der Reisen*, s. 113-115). 993'te (1585) İzmit'i gezen Âşık Mehmed ise mâmur bir şehir olan İzmit'te sur bulunmadığını, camileri ve temiz çarşılarıyla civardaki yerleşim yerlerinin iskelesi olduğunu belirtmektedir (*Menâzirü'l-avâlim*, II, vr. 31^a).

İzmit'in 999 (1591) yılında yapılan bir başka tahririnde şehir merkezinde on altı müslümanlara, biri gayri müslimlere ait olmak üzere on yedi mahalle bulunmaktadır. Bu tarihte müslümanlarla meskûn Debbâğlar ve Uruslar (1697'de Ömer Ağa) adı altında iki mahalle daha kurulmuştur. Şehrin nüfusu yaklaşık 583 nefer yani 2000 kişi civarındaydı. Bazı mahallelerde (Turudoğlu, 1644'te Turgud) nefer sayısı otuz beş iken on üçe düşmüş, bazılarında ise (Çarşı) on yedi iken yirmi altı olmuştur. Bu dönemde İzmit'te, XVI. yüzyıl başlarına nisbetle muhtemelen ticarî canlılığın sebep olduğu bir şehirleşme göze çarpmaktadır. Gayri müslimler için Kavak adıyla yeni bir mahalle teşekkül etmiş olup sayılarında da artış gözlenmektedir. XVI. yüzyılın başlarında hıristiyanların mücerredlerle birlikte otuz dokuz nefer ulaştığı, ayrıca on bir nefer yahudi bulunduğu dikkati çekmektedir. Buna göre gayri müslimlerin sayısı 210 civarındadır. Yahudiler Depecik ve Uruslar mahallelerinde oturmaktaydı. İzmit'in iskele, bâc-ı bâzâr, bâd-ı hevâ gibi mukâtaa gelirleri sancak beyine tahsis edilmişti ve 104.059 akçeden ibaretti (BA, TD, nr. 630, s. 689-698). XVII. yüzyılın başlarında İzmit'ten geçen Polonyalı Simeon burasının büyük bir liman şehri olduğunu söylemekte ve 180 Ermeni hânesi bulunduğunu kaydetmektedir ki (*Polonyalı Sime-*

on'un Seyahatnâmesi, s. 22) bu sayının bütün hıristiyanlara ait olması daha mâkuldür.

IV. Murad dönemine ait 1034 (1625) tarihli bir tahrirden İzmit'in gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna göre mahalle sayısı yirmi dördü müslümanlara, ikisi gayri müslimlere ait olmak üzere yirmi altıya yükseldi. Hâne sayısı 835'e varan İzmit'in nüfusu 4200'e ulaştı. Böylece XVI. yüzyıl başlarına göre yaklaşık % 70'e varan bir artış gerçekleşmiştir. Bu artışta, şehrin ticarî kapasitesinin büyümesi ve Anadolu'dan gelen kervanların denizle buluştuğu önemli bir konak yeri olarak gelişmesi rol oynamakla beraber bu dönemde kırsal alanlarda görülen Celâlî hareketlerinin bir kısım halkı şehre yöneltmiş olduğu da düşünülebilir. Ancak yirmi yıl sonrasına ait 1054 (1644) tarihli bir avârız defterinde şehirde on altı müslümanlara, biri gayri müslimlere ait olmak üzere on yedi mahalle varlığını sürdürmektedir ve bir önceki tahrirde mevcut olan mahallelerden bir kısmı bu listede yer almamaktadır; buna karşılık Tolkok, Veli Hoca ve Kara Burc adıyla üç yeni mahalle görülmektedir. Muhtemelen bu sayıdaki farklılık sadece avârıza tâbi olan mahallelerin kaydedilmesinden kaynaklanmaktadır. Tahrirde 822 nefer kaydedilmiş olup bu da yaklaşık 2500 kişiye işaret etmektedir. Fakat bu sayı şehrin nüfusunu göstermeye yetmemektedir. Menzilci olarak görevlendirilen mahalleler, on menzil beygiri beslemek ve 180 kişiyi menzilci olarak görevlendirmek mecburiyetindeydiler (BA, D.MKF., nr. 27466).

Tavernier, 1632'de gördüğü şehirde daha çok tersaneden bahsetmiş, kereste depolarının ev ve gemi inşası için hazır-

landığını, buradaki yahudilerin daha çok buğday ve kereste ticaretiyle uğraştıklarını belirtmiştir. Seyyah, IV. Murad'ın Bağdat Seferi sırasında inşa ettirdiği sarayı da görmüştür.

Evliya Çelebi, İzmit'in eski ismini yanlış olarak Makedonin ve Zanicmid şeklinde kaydetmektedir. Şehri gördüğünde surları kısmen ayakta ve deniz kenarındaki bölümünde dört köşeli kapılı büyük bir kulesi olduğunu, içinin gemi malzemeleri ve kereste ile dolu bulunduğunu anlatmaktadır. Büyük bir limanı olan İzmit'in sancak beyi, yeniçeri serdarı, sipahi kethüdâsı, müftü, nakîbüleşraf gibi idarecileri yanında âyan ve eşrafının çokluğuna temas etmektedir. Tüccarları daha çok kereste ticaretiyle uğraşmaktadır. Çarşısında 1100 dükkân, 200 kereste mahzeni ve kırk kahvehane bulunan şehirde bedesten yoktur. On dokuz müslümanlara, üçü hıristiyan ve biri yahudilere ait olmak üzere yirmi üç mahallesi bulunan İzmit'te 3500 bahçeli, kiremitli ev yer almaktadır. IV. Murad tarafından yaptırılan saraydan övgü ile bahseden Evliya Çelebi bahçesinde 200 bostancı çalıştığını belirtir. Ona göre şehirdeki yirmi üç camiden en eskisi çarşıdaki Mahkeme Camii'dir. Mehmed Bey ve Pertev Paşa (Yenicuma) camileri bunların en büyükleri ve önemli olanlarıdır. Bunlardan başka hanları, hamamları ve misafirhaneleri vardır. Deniz kenarındaki tuzlalardan elde edilen tuz oldukça meşhurdur (*Seyahatnâme*, II, 62-65). Kâtib Çelebi de İzmit'in deniz yoluyla İstanbul'a 100 mil mesafede mâmur ve meşhur bir liman şehri olduğunu, suru bulunmadığını, ayrıca cami ve hanlarının olduğunu belirtmektedir (*Cihannümâ*, s. 662).

1108'de (1697) yapılan bir avâruz tahririnde İzmit'te yirmi mahalle ve 720 hâne kaydedilmiştir ki buna göre nüfus yaklaşık 3600'e ulaşmıştır. Bu tarihte Karabaş adlı yeni bir mahalle tesbit edilmektedir. Şehrin nüfusu içinde 148'i hıristiyanlara, yirmisi yahudilere ait olmak üzere 168 gayri müslim hânesi, yani 840 dolayında kişi bulunmaktadır. Hıristiyanlar Rûmiyan mahallesinde ve az sayıda Çeşme, Depecik ve Şeyhler mahallelerinde oturmaktadır (BA, KK, nr. 2777, s. 1-13).

1701'de Macar Kralı Imre Tököly'yi İzmit'teki bir çiftlikte ziyaret eden seyyah Motraye şehirde Türk, Rum, Ermeni ve yahudilerin bulunduğunu, yirmi cami yanında kiliselerin ve iki sinagogun yer aldığını, eski surların kalıntısından bu şehrin eski İstanbul'dan daha büyük olduğunu

anlaşıldığını yazmaktadır (*Voyages en Europe*, I, 282-283, 288-289).

Osmanlı Devleti'nde ilk resmî nüfus sayımının yapıldığı 1831'de İzmit kazasının nüfusu 11.567 hâne, yani yaklaşık 58.000 kişi idi. Bu nüfusun ne kadarının İzmit şehrinde oturduğu bilinmemektedir. 1261 (1845) yılına ait temettuât kayıtlarında ise bulunabilen sadece on beş müslüman mahallesinde 938 hâne tesbit edilmiş, bunların da nüfusu 4700'e ulaşmıştır. Bu tarihte Çukurbağ mahallesine rastlanmaktadır. Şehir hakkında bilgi veren Ahmed Rifat 1882'de İzmit'in 4000 hânesi olduğunu yazmaktadır ki 20.000 nüfusa işaret etmektedir.

XIX. yüzyılda seyyah Charles Texier'nin İzmit'in mahalleleri hakkında verdiği bilgiler Evliya Çelebi'nin eserindekilerle aynıdır. On dokuz Türkler'e, üçü hıristiyan ve biri yahudilere ait olmak üzere yirmi üç mahalle bulunduğunu, 2500 Türk, 2000 hıristiyan ve 500 yahudi aile yaşadığını, bunun yaklaşık 25.000 kişiye tekaül ettiğini belirtmekte, halkın kereste ve tuz ticaretiyle uğraştığını yazmaktadır (*Küçük Asya*, I, 126-127). Vital Cuinet, İzmit'in 1890'lardaki nüfusunu 12.375'i müslüman, 10.125'i hıristiyan ve 2400'ü yahudi olmak üzere toplam 25.000 olarak vermektedir (IV, 356-357). Şeîseddin Sâmî ise 1900'lerde şehrin nüfusunun yirmi üç mahallede 15.000 kişi olduğunu belirtir. Şehirde cami ve mescidlerin yanında iki kilise, bir manastır, bir idâdî, bir rüşdiye, birkaç sıbyan mektebi bulunduğunu yazar (*Kâmûsü'l-lâm*, II, 847-848).

İzmit'in tarihî eserleri arasında Orhan Camii, Süleyman Paşa Camii Medrese ve Hamamı, Mehmed Bey (Fevziye) Camii, Pertev Mehmed Paşa (Yenicuma) Camii ve Külliyesi, Defterdar Abdüsselâm Camii, Akçakoca Camii, Hüseyin Paşa Camii, Ak-

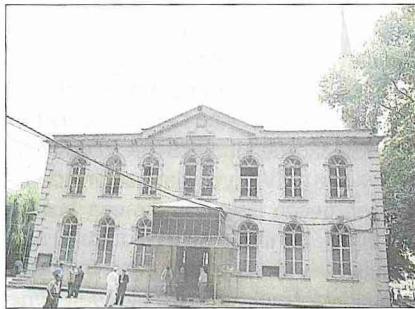
ça Cami, Alaca Mescid gibi pek çok cami ve mescid bulunmaktadır. Bir kısmı bugün mevcut olmasa bile tersanesi, han, kervansaray, hamam ve çeşmeleri İzmit'in Osmanlılar devrinde tam bir Türk şehri olarak yeniden kurulduğunu gösterir. II. Mahmud tarafından başlatılıp Sultan Abdülaziz zamanında tamamlanan ve günümüzde müze olarak kullanılan sarayla saat kulesi en önemli tarihî eserlerdendir.

Osmanlılar tarafından fethinden çok önce tersanesi bulunan İzmit, gemi inşa tezgâhları ve kereste mahzenleriyle fetihden itibaren teşekküllü bir tersane olarak hizmet vermiştir. Sahilde ve Hünkâr Sarayı yakınında bulunan tersanenin eski şekli tam olarak bilinmemektedir. XVI ve XVII. yüzyıllarda tamir gören ve genişletilen tersanede küçük gemiler yanında kadirga ve kalyon türü savaş gemileri de inşa edilmiştir (Bostan, s. 19-20).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 3, s. 66/157, 78/196, 205/569; nr. 10, s. 328/535; nr. 12, s. 49/102, 409/805, 566/1080; nr. 22, s. 243/474; nr. 47, s. 215/507; nr. 95, s. 23/135-136, 32/185; nr. 122, s. 64/2; BA, A.DVN.MHM (Mühimme), nr. 932, hk. 1; BA, MAD, nr. 22, s. 187-206; nr. 550, s. 2-13; BA, TD, nr. 438, s. 759; nr. 550, s. 2-13; nr. 630, s. 689-699, 728, 752-755; BA, D.MKF, nr. 27466, s. 6-21, 64-65; BA, KK, nr. 2777, s. 1-13; BA, Maliye Nezareti, Varidat Muhasebesi, Temettuât Kalemi, nr. 3902, 3911, 3916, 3921, 3922, 3924, 3926, 3929, 3935, 3936, 3942, 3948, 3950, 3951, 3955, 3960; BA, Mukavelât Defteri, nr. 2, s. 109-117; BA, A.AMD, MV (Mecelis-i Vükelâ), dosya nr. 41, belge 21; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri: 937/1530 (nşr. BA Dairesi), Ankara 1994, II, 759; Strabon, *Coğrafya, Anadolu* (Kitap: XII, XIII, XIV), (trc. Adnan Pekman), İstanbul, ts. (Arkeoloji ve Sanat Yayınları), s. 52-53; Hârizmî, *Sûretü'l-arz* (nşr. Hans von Mîzik), Leipzig 1926, s. 31; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 104, 106, 113; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 152; Şerif el-İdrîsî, *Géographie d'Édrisi* (trc. P. A. Jaubert), Paris 1836 → Frankfurt 1412/1992, s. 299, 392; Ebû'l-Ferec, *Târîh*, I, 201; a.mlf., *Târîhu muhtaşari'd-düvel* (nşr. Antûn Sâlihânî el-Yesûî), Beyrut 1890, s. 80; Bertrand de la Broquière, *Denizâşın Seyahati* (trc. İlhan Arda), İstanbul 2000, s. 205; J. Chesneau, *Le voyage de Monsieur d'Aramon* (nşr. Ch. Schefer), Paris 1887, s. 61; Dukas, *Bizans Tarihi* (trc. VI. Mirmiroğlu), İstanbul 1956, s. 43, 147; Âşikpaşazâde, *Târîh*, s. 32, 38, 43; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 151-153; Matrakçı Nasuh, *Sefer-i Irâkeyn*, vr. 13^b, s. 59-60; P. Belon, *Les observations de plusieurs singularités et choses mémorables, trouvées en Grèce*, Paris 1588, s. 152; H. Derschwan, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1992, s. 210-213, 321-322; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 379-381, 458-459; O. G. Busbecq, *Türkiye Mektupları* (trc. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s. 63-64; Âşik Mehmed, *Menâzirü'l-avâlim*

Fevziye (Mehmed Bey) Camii - İzmit

(*Tahlil-Metin*) (haz. Mahmut Ak, doktora tezi, 1997), *İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*, II, vr. 31'; *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi: 1608-1619* (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1964, s. 22; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 662; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 60-69; J. B. Tavernier, *Les six voyages de Turquie et de Perse* (ed. S. Yerassimos), Paris 1981, I, 45-46; A. de la Motraye, *Voyages en Europe, Asie et Afrique*, La Haye 1727, I, 282-283, 288-289; Ch. Texier, *Küçük Asya* (trc. Ali Suad), İstanbul 1339, I, 89-130; Naîmâ, *Târih*, III, 188; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 720; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 161; II/A, s. 86; Ahmed Rifat, *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1299, I, 139-140; Lutfî, *Târih*, IX, 36; XII, 92-93; XIV, 47; Cuinet, IV, 355-367; R. Luþenau, *Beschreibung der Reisen*, Königsberg 1930, II, 109-117; Avram Galante, *Histoire des juifs de Turquie*, İstanbul, ts., IV, 225-228; Rifat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, İzmit 1945; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 193, 198; IV/1, s. 476-477; Nezih Fıratlı, *İzmit: Tarihi ve Eski Eserleri Rehberi*, İstanbul 1959; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı İlan Siyasî Münasebetleri: 1578-1590*, İstanbul 1962, s. 45; Ömer Lütfi Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmaretî İnşaatı: 1550-1557*, Ankara 1972, I, 126, 352, 387; İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, İstanbul 1973, s. 55, 57-58; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kaugası: Celâli İsyânları*, Ankara 1975, s. 71, 131, 189, 424; Van der Vin, *Travellers to Greece and Constantinople*, İstanbul 1980, s. 298-299; Avni Öztüre, *Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi*, İstanbul 1981; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1986, s. 40, 41, 362, 402, 467; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 53, 60, 100, 140; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, İstanbul 1990, s. 198, 230; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 202, 286, 301-302, 350; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmiriye*, Ankara 1992, s. 19-20; S. Yerassimos, *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri* (trc. Şirin Tekeli), İstanbul 1993, s. 64-67, 98; Ahmet Güneş, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı* (doktora tezi, 1994), *AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*; N. N. Ambraseys - C. F. Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas, A Historical Review: 1500-1800*, İstanbul 1995, s. 41, 51, 104-105, 129, 136-137, 143; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 11-12, 35; Clive Foss, *Nicomedia*, Ankara 1996; Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları: 1261-1453* (trc. Bilge Umar), İstanbul 1999, s. 120, 137, 181; Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İstanbul 2000, s. 48, 114; Ahmed Refik, "Fatih Zamanında Kocaeli", *TTEM*, sy. 78 (1340), s. 25-36; Ekrem Kâmil, "Gazzî-Mekkî Seyahatnâmesi", *Tarih Semineri Dergisi*, I/2, İstanbul 1937, s. 45-47; C. F. Finkel - A. Barka, "The Sakarya River-Lake Sapanca-İzmit Bay Canal Project", *Istanbul Mitteilungen*, sy. 47, İstanbul 1997, s. 429-442; Kâmusü'l-â'lâm, II, 847-849; Besim Darkot, "İzmit", *İA*, V/2, s. 1251-1256.

İDRİS BOSTAN

Bugünkü İzmit. 1921'de Yunan işgali sırasında yer yer tahribata uğrayan İzmit Cumhuriyet döneminde giderek kalkınmaya başlamış, Cumhuriyet'in ilânından önce Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetince İzmit'e mutasarrıf olarak tayin edilen Sadeddin Bey'in gayretleriyle şehrin imar planı hazırlanmıştır. Plan gereği rıhtımdan demiryoluna çıkan bir cadde açılmış, Yunanlılar'ın şehri terkederken yaktıkları Hanlarıçi mevkii yeniden düzenlenmiş ve batı-doğu istikametindeki caddelerden biri olan İstiklâl caddesi de bu dönemde (1922) ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet'in ilânından sonra müstakil mutasarrıflıkların vilâyet haline getirilmesi üzerine İzmit de bir vilâyet merkezi oldu. 1927 nüfus sayımında şehrin nüfusu 15.000'i biraz geçiyordu (15.200). 1950'li yıllara kadar 30.000 dolaylarında kalan nüfus (1940'ta 29.100, 1945'te 28.400) 1950'den itibaren hızla artmaya başladı (1950'de 36.000, 1955'te 55.500, 1960'ta 73.500) ve 1970 sayımında ilk defa 100.000'i aştı (123.000). 1927'den 1970'e kadar geçen sürede şehir nüfusunun sekiz katına çıkması İzmit ve çevresindeki sanayi faaliyetlerinin aynı hızdaki gelişmesiyle ilgilidir.

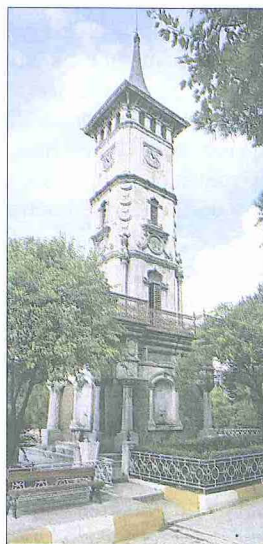
Günümüzde İzmit şehri İzmit körfezi kıyısındaki düzlükle gerideki yamaçlar üzerinde yayılır. Şehrin iskân alanı, deniz kıyısını izleyen İstanbul-Ankara yolunun (E-5) hemen kuzeyinden başlayarak yamaçlarda 220 m. yüksekliklere kadar çıkar (Veli Ahmet mahallesinde). İskân yamaçlar üzerinde yayıldığı gibi doğudan batıya doğru sıralanan tepeleri birbirinden ayıran dere vadilerinin içine doğru

da sokulur. Bu vadilerde genellikle gecekondu yayılmaktadır.

Şehrin en canlı kısmını birbirine paralel olarak uzanan dört cadde meydana getirir. Bunlardan birincisi kıyıyı izleyen İstanbul-Ankara yoludur. Buna az çok paralel uzanan cadde, ortasından, 2000 yılının sonlarına gelinceye kadar demiryolunun geçtiği ve iki tarafında İzmit'in başlıca mağazalarıyla bankaların sıralandığı caddedir (çarşının içinden demiryolunun geçmesi Türkiye'nin başka hiçbir şehrinde görülmemiş ve İzmit'in âdeta simgesi haline gelmiş bir özelliği idi; fakat 2000 yılı sonunda demiryolu buradan kaldırılarak sahildeki yoldan geçirilmiştir). Bu eski demiryolu caddesinin kuzeyinde de İstiklâl caddesi uzanır. Bununla eski demiryolu caddesini birleştiren sokaklar şehrin kesif iş alanlarıdır. Daha kuzeyde yine adı geçen caddelere paralel olarak uzanan dördüncü bir cadde olan İstanbul caddesi daha ziyade okulların toplandığı bir yerdir. Doğu-batı doğrultulu bu dört ana eksenden kuzeye doğru yönelen sokaklar çok yerde dik yokuşlar, bazıları da merdivenli sokaklar halindedir. Şehirdeki eğim şartları, yokuşlu veya merdivenli olması gibi sadece sokakların şekline değil genişliğine de etki etmektedir. Şehrin düzlükte olan kesimlerinde genişliği 30 metreyi bulan (Rıhtım caddesi) ve 20 metreyi aşan (eski demiryolunun geçtiği cadde) caddeler olduğu gibi eğimin fazlaştığı kesimlerde eni 3-5 metreye kadar inen sokaklara da rastlanır.

İzmit şehri, son otuz kırk yıl içinde çevreye doğru çok fazla genişleyerek o yıllara kadar işgal ettiği alanın iki katını da aşan bir sahaya yayılmıştır. Bu durum, plansız yerleşmeler (gecekondu) kadar blok ve çok katlı inşaatlarla planlı yerleşmeler şeklinde de olmuştur. Yeni ilâve edilen kısımlar şehrin alanını doğruya doğru genişletirken batıdaki Derince ve Tütünciftlik gibi eskiden ayrı olan yerleşmeleri de aradaki boşlukları doldurmak suretiyle şehrin ana kütleleriyle birleştirmiştir. Önemli bir sanayi merkezi olan, Kocaeli Üniversitesi'nin kurulmasıyla bir kültür merkezi olma niteliğini de kazanan İzmit'in 1985 yılında 200.000'i geçmiş bulunan (233.000) nüfusu 1990'da 250.000'i aştı (256.882). 1997 yılında yapılan genel nüfus tesbitinde ise şehirde 198.200 nüfus sayıldı.

17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen büyük deprem Adapazarı, Yalova ve Gölcük kadar olmasa da İzmit'te de yıkı-

İzmit
Saat
Kulesi